

Кар 147

ХАРИФЛЕ

Аа Ёё Ввв Тт Тьть
Дд Дждж Ее Ёё Жж
Зз Ии и Кк Кькь Лл
Мм Нн Ннн Ооо Пп
Рр Сс Ттт Уу у(кыысха) Фф
Хх Ццц Чч Шш Шшш
Ъъ Ыы ыь Ээ Юю Яя

КЪАРАЛАНЫ ЛЕЙЛА
ЭЛКЪАНЛАНЫ МУССА

ХАРИФЛЕ

ТЁРТЮНЧЮ
ЧЫКЪГЪАНЫ

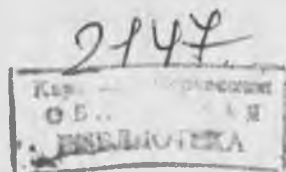
КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС ОБЛОНО БЕГИТГЕНДИ

КОНТРОЛЬНЫЙ
ЭКЗЕМПЛЯР

СТАВРОПОЛЬ КИТАБ БАСМАНЫ КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС БЕЛЮМЮ, ЧЕРКЕССК—1979

А С (карач.) 0 75

К — 21

АШАБ, ИЧИБ БОШАСАНГ,
БАР ШКОЛГА ОКЪУРГА,
ХАР НЕ ТЮРЛЮ ДЖАНЫНДАН
ОКЪУБ БИЛИМ АЛЫРГА

ШКОЛГА ОКЪУРГА БАРГЪАН,
КЪЛУНА КЪЛАМНЫ АЛГЪАН,
ОКЪУУГА КЕЛЮН БЕК САЛГЪАН —
НЕЧИК ИГИДИ ОКЪУГЪАНИ

ТЮМЕЛЕЧА ТИЗИЛИБ
УРЛУКЪЛАРЫ ИЧИНДЕ,
АДАМ СЮЙГЕН АРИУ ХАЛ
БАРДЫ АНЫ ЮСЮНДЕ.

Шахмурзаланы С.

ОКЪУУ ДЖЫЛНЫ АЛЫНДА
ДЕРСГЕ ХАЗЫР БОЛГЪАНМА.
АЙЫРМА СОХТА БОЛУРГЪА
КЕРТИ ИННЕТ АЛГЪАНМА.

Бостанланы X.

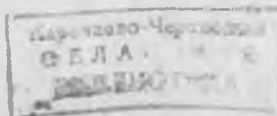

МЕН, ТАП-ТАЗА КИЙНИБ,
ШКОЛУМА БАРАМА.
ИНГИРДЕ УА, ТЕШИНИБ,
КИЙИМИМИ ДЖЫЯМА.

2 Букварь (харач. яз.)

17

2147

КЮТСЕНГ — КЪУАНЧ БОЛАДЫ,
КИЙСЕНГ — КЪУМАЧ БОЛАДЫ,
КЪАРАБ БАКЪСАНГ — МАЙ ЭТЕД,
ТЕРК ОГЪУНА БАЙ ЭТЕД.

(Малчылык).

КЪОЯН, КЪОЯН, КЪОРКЪАКЪЧЫКЪ,
УЗУН, ЕРЕ КЪУЛАКЪЧЫКЪ,
ДЖИГЕЙЧИГИ КЪЫСХАЧЫКЪ —
АРИУЧУКЪДУ КЪОЯНЧЫКЪ.

Шахмурзаланы С.

КЪАНАТЛАРЫ КЪАРАЛЫБ,
ЕШЮНЧЮГЮ АГЪАРЫБ,
ЭТГЕ ДЖАНЫН АТАДЫ,
КЕЗЧЮКЛЕРИ АРАЛЫБ.

Шахмурзеланы С.

ИШЛЕ, УРУН, ДЖИГИТ ТАУЛУ,
ЭРСЕ, КЪАДАЛ БАЙЛЫКЪ ЮЧЮН.
КЪОЛУНГДАДЫ РЫСХЫ ТОЛУ —
БЕГИТ АТА ДЖУРТНУ КЮЧЮН.

Байкълланы А.-К.

БИРИ АЙТАДЫ,
ЭКЕУЛЕН КЪАРАЙДЫ,
ЭКЕУЛЕН ДА ТЫНГЫЛАЙДЫ.

[Аууз, кёзле, кьулакьла].

ТУТХАН ИШИН БИШИРГЕН,
БИЗГЕ ОКЪУГЪУЗ ДЕГЕН,
ХОРЛАМЛАГЪА ТЮЗ ЭЛТГЕН
УЛЛУ ЛЕНИН ДЖАШАЙДЫ.

Хубийланы Н.

В И Л Е Н И Н

ЧАБАРГЪА ЭМ ЧЫНГАРГЪА
МУХОЛЛУКЪНУ САЛМАЙМА,
СЕКИРИГЕ, ДЖЮЗЕРГЕ
КИШИДЕН АРТХА КЪАЛМАЙМА.

Бостанланы Х.

МЕН БАРАМА ШАХАРГЪА
УЛЛУ ЮЛЕНИ КЁРЮРГЕ,
АШЫГЪАМА МЕН АНДА,
ТРАМВАЙ БЛА ДЖОРЮРГЕ.

Джаубаланы Х.

Аа

А А А

А

а а а А А Аа

Aa

aaa

A

Лл

ал а-ла а-л

ал

а-ла

ал

л л л Л Л Л Ал ла

Нн

а

ал

а-ла

а-ла

А-на,

ал.

На-на

а-ла.

На-на

А-на,

ал.

Н н Н Н ННН

а л н

ал

на

ла

На-на ала

ал.

а-ла.

Нал ал.

На-на, нал ал.

ММ

Мал

мал-ла

Ма,

ал.

ал

Ма,

ал.

ал-ма

Ма,

ал.

ам-ма

м м мал М М

Ам-ма

а-на   а-нам   а-ла

Ам-ма   ал-ма   а-ла.

Ма,   ам-ма, ал.

А-на   ал-ма   а-ла.

А-на **а-ла.**

Ш ш

аш

аш ша лаш ман

Ма, Ша-ма, аш.
Ша-ма, аш аша.

Ша-ша, ал-ма ал.
Ша-ша, ал-ма а-ша.

ш ша Ш Ша аш

Рр

ма-рал

ра	ма	шар
рал	мар	шан

Ма ма-рал.

Мар-шан, шар ал.

А-лаш шар-ла а-ла.

Ам-ма ал-ма а-шар.

А-нам, ма ма-рал.

ш...-ла

р. р. Р Р марал

а л н м ш р

а-нам
ам-ма
ма-рал
ра-ма

а-шар
а-ра
аш
аша

ра-ма

а-ра

Ма-ра | а-ра | ра-ма

Ма, Ша-ша, ра-ма.

Ма, анам, ра-ма.

Ша-ман, ра-ма ал.

А-та
Ма-рат
Та-ма-ра

ТТ

а-на

а-та

таш

а-нам

а-там

та-ла

тал

та-на

таш-ла

Ма, Тамаш, ат.

Та-ла-да ат-ла.

ат

ат-ла

т тал ТТ Тамаша

а л н м ш р т

а-та	Та-маш	Та-ма-ра
Ма-рат	а-на	а-тар

Ма, Тамаш, таш-ла.

Марат, таш ал. Анам таш ала.

Атам таш атар.

Там.ш

Там.ра

М.рат

ат-лы

ла	ма	на	ша	ра	мыш
лы	мы	ны	шы	ры	шыр

Ма ат. Ма атлы.

Ма, На-ны, атлы.

Наны, ат-лы-ны та-ны.

Тамаш алыр.

Наны, тары ал.

ы   ы   лы   ышан

уу

турма

тур-на

тур-на-ла

ур

у-лан

тур-на

ун

а-лан

ул-лу

тут

тур-ма

Му-рат

Ма турнала.

Умар, ма уллу турна.

Турма ал. Мурат, турма аша.

А-лан, турма аша.

Умар, ул-лу турма ал.

у   уа   ун   У   Умар

тау

ау

уу

тау-ла

ау-ла

уу-ла

Ма тау-лу.   Му-рат ау ала.

Ма ул-лу тау.

у таула таулу уу ау

Оо

о-рам

о-рам

ол

о-рам-ла

ор-та

Ма орта орам.

Ол уллу орам.

Лора ала.

Мурат шар ала.

Мурат, уллу шар ал.

о орам О Орман

о-рам

тон

то-ру

о-рун

тон-лу

та-ры

о-тун

то-лу

ма-лы

Ло-ра

Ма-ра

Ла-ра

А-там, о-тун ал.
На-уар уллу отун
а-лыр.
Ло-ра, отун-ла ал.

Ма, Артур, уллу от!

4 Букварь (карач 12)

Сс

су-рат

са | ас | су | сыр | сау сал | сан

Аслан сурат сала.
Ма уллу сурат.

Ар-тур, сурат сал!
Мус-са уллу сурат сал-сын.

Ма алты сан.
Ма он сан.

Уллу аслан.

Ма, раса ал.

ас-лан

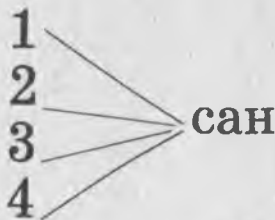
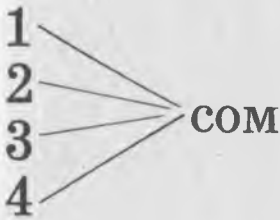
ра-са

а л н м ш р т ы у о с

са-на	сан-ла	суу	суу-ла	су-рат
сан	он	сау	ал-ты	Мус-са

Мус-са, он сом сана.
Аслан, сурат сал.

Ос-ман

с с сан С Солтан

Бб

ба-буш

бал	ба-ла-ла	ба-буш-ла
ба-ла	ба-буш	суу

Ма уллу бабуш.
Ол ана бабуш.

Бу бабуш бала.

.алта

та.а

то.

Б Б Бал Б Балит

Ии

ИТ

ИТ

БИЛ

ТЫ-ЛЫ

АШ

ТИ-Л

ТИ-ЛИ

ТИШ

БИ-ЛИМ

ТИ-ЛИМ

Осман-ны ити.
Уллу ит аш ашар.
Ма, Самыр, аш, суу.
Самыр аш ашар.

ул-лу битим

и и бил И Исса

Тири Алим

А-ли-ма

Са-ли-ма

А-ми-на

ти-ри

ти-ли

сан

са-на

бо-лур

Мус-лим

иш

би

ли

ти

лим

ри

су

Анам турма са-ла.

Алима суу сала.

Бу уллу турма
болур.

Анам уллу битим
алыр.

Дд

дар-ман
ды-рын

ын-дыр
Да-ус

Да-ут
дор-бун

Ма, Даус, дарман.
Ол дарман алды.
Даусну башы сау
болду.

дор-бун

да | до | ды | ду | дар | ут | бун

д д да Д Даус

та-ры
са-ры
са-бан

ор-та	ал
а-ра	ал-ды
а-ра-да	а-ла-ды

Ма тары сабан.
Ма-ши-на та-ры омур.
Тары сабан уллуду.
Даус тары алыр.

Да-ут

Бу са-мыр-ды.

33

за	зы	зи	зу	ал	ас
аз	ыз	из	уз	ат	ау

таз
туз
наз
миз

та-за
сы-за
наз-ла
ыз-ла

За-ур
Зу-бар
Зу-рум
за-ман

Ма, Заур, миз.
Зу-рум базман ал-ды.
Ма-зан, таз ал.

з з зам з Зубар

Хх

тах-та
со-хан
бы-хы
тур-ма

хау-ун
хар-быз
со-хан
на-ша

Ха-ным
Хы-зыр
Ха-рун
хант

бы.ы

Харун харбыз ала.
Хызыр хауун ала.
Ма уллу хауун,
Ханым, татлы харбыз аша.

быз | тах | хар | та | ха | на

х хар Х Хызыр

лу	он	ам	шу	мат
лы	ол	ма	ха	тах
ла	ал	ша	хы	хан

тау-лу	он	Ха-рун
мы-лы	стол	У-нух
са-ла	со-хан	Ха-сан
аз	хар-быз	Зу-рум

со.ан

Тахта.

Анда быхы тахта. Ани-сат сохан ала.
 Бу сохан тахта. Бу наша тахта.
 Харун суу са-ла. Тахта мылы-ды.

Кк

ки-таб

кир-сиз

Ку-ли-зар

киш-тик

ту-та

Са-лих

шин-дик

ол-тур

А-за-мат

ко

ку

ки

кир

тур

ха

хо

ту

ти

бир

бур

ка

Кулизарда китабла бардыла. Андан Азамат китаб алды. Ма уллу китаб. Азаматда китаб кирсиз турады.

ки

тик

таб

ка

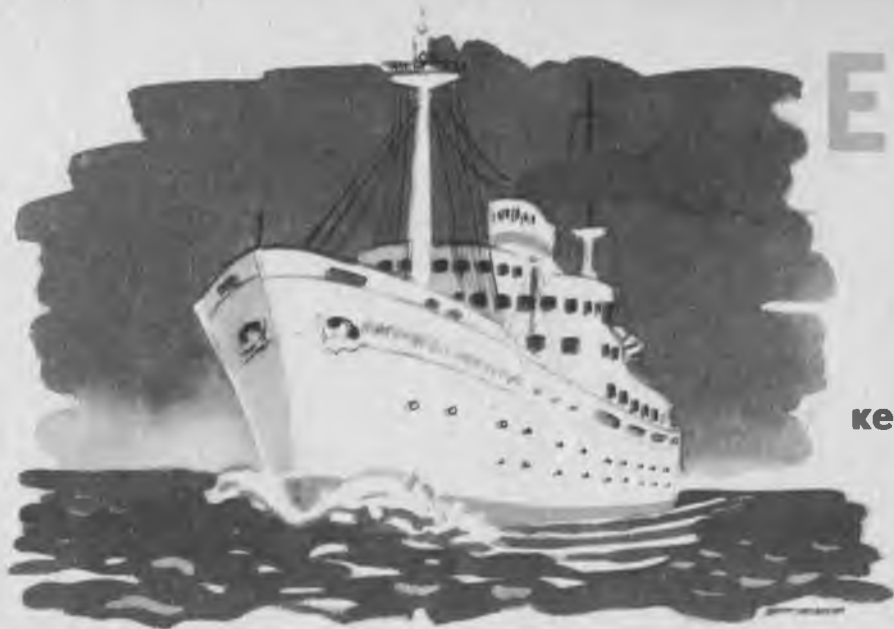
киш

лик

тур

ла

К. К. киш К. Казим

Ее

ке-ме

ке-ме

се-нек

ти-лек

те-рек

ке-миз

се-миз

Ке-рим

Са-лим

ке-рек

сер-нек

кел-ме

Сол-тан

Бу уллу кемеди. Муну атына бизни областны аты аталыбды. Ол кемедде Керим барды. Ол тири адамды. Кеме уллу сууда барады.

ке | те | се | рек | нек | ме

серн.к

сен.к

тер.к

керт-ме	ал-ма	бе-ре
те-рек	Ке-рам	сил-ке

Терекле.

Колхоз терекле. Ма уллу кертме терек.
Татлы кертмелери барды. Бу алма терекди.
Уллу алмалары барды. Келам терек силке.
Келимат кертме, алма ала. Азал кертме
ашар.

ме | рек | те | бе | ке | ре

е е бер Е кертме

44

че-тен
че-мер
чи-бин

ас-лам
дар-ман
чал-ман

чо-март
Чор-на
Чо-мур

Бал чибинле.

Чомурну бал четенлери барды. Чомур четенлени чалман ичине салды. Ол чемер, чомарт адамды. Ол аслам бал алады. Чорна, татлы бал аша. Бал дарманды.

чо | че | чи | тен | мур | мая | бин

мы.хы

чел.к

ча.а

ч ч чач ч чорна

а о у ы и е б л н м ш р с

т д з х к ч

би-чен	ус-та	мах-тау	Ма-зан
че-мер	ал-чы	би-ле-ди	Ма-хар

Биченчиле.

Махар бичен чалады. Ол чемер адамды. Кеси да алчыланы бириди.

пар-та	пап-ка	пе-ро
пе-нал	руч-ка	ар-па

Класс.

Бизни класс уллуду, кирсизди. Классха Ахмат папкасы бла кирди. Ахмат дерсин аламант биледи. Ол пионерди. Ахмат папкасын алды. Мен Ахматха перо бердим.

перо

кир-и

п. парта П Пионер

Гг

га-ра
гин
гы-быт
гар-дош

ал-чы	Те-бер-ди
сох-та	би-шир-ди
и-чер-ге	хант
шор-па	та-тым-лы

Гарада.

Школну алчы сохтала-ры Тебердиге барадыла. Гара сууну ичерге тохтадыла. Шорпа биширдиле. Аны ичине гин, гардош, сохан, туз салдыла. Таттымлы хантдан ашадыла. Иги солудула.

Гара суу дарманды!

.ирле

га.аракла

гара

г г гин Г Гара

Йй

сай-лау

сай-лау

де-пу-тат

А-лий

А-бий

та-лай

а-лай

Алий.

Алий алчы малчыды. Аны талай ордени барды. Алий Абийни атасыды.

Сен дерседе алчы бол!

а.

та.

й й сайлау тай

ЭЭ

эч-ки
э-гер
э-лек

се-миз
эл-ли
эс

ча-уул
от-лау
Э-дик

Эл-дар
че-мич
ай-лан

.мен

Эдик Элдардан уллуду. Ол эчкилени алыб барады. Ол ала-ны иги отлауда тутады. Эчкиле семиздиле. Эдикни аллында те-келе бла эки чемич отлайдыла. Эдик эслиди. Аны эгер ити барды.

Э эмен Э Элдар Эс

юй

юй-ле

кир-пич

те-ре-зе

чюй

чюй-ле

На-зир

хый-саб

тюз

тюз-ле

мюй-юш

тюр-лю

Юй.

Шахарда бир уллу юй ишлейдиле. Аны кирпичлерин Назирни бригадасы салады. Ала юйге ариу мюйюшле айырдыла. Терезе, эшик Сюлеменни бригадасы ишлейди. Сюлемен чюйню тюз урады.

ю чюй Ю Юшюс

дерс
о-юн
о-юн-ла
кий

кийим
спорт
се-кир
о-за-ды

сау
бит-ген
са-бий
Ю-рий

Оюнла.

Биринчи классны сохталары школну ар-
базына келдиле. Ойнаб башладыла. Ма
Алима секирди. Мазан чабды. Алий тоб бла
ойнайды. Мазан Асхатны сюреди. Ма, Юрий,
тоб ат.

Сен спорт бла кюреш!

ёт-мек

ёт-мек	э-тиучю	би-шир
ё-зен	кё-лек	Кёк-кёз
кё-пюр	кё-мюк	ё-гюз

Азрет ётмек эте турады. Ётмекни иги, татлы биширеди. Ётмек этиучю юй ёзен ичиндеди. Анда кёб адам ишлейди. Ётмек биширген печге ташкёмюр саладыла. Алайда тамада Кёккёздю. Ол бек устады.

б.рк

.гюзле

ё ё ёзен Ё Ётмек

са-бий
са-уут
ёт-мек

ай-ыр-ма
таш-кё-мюр
чай-ник

А-лий
Хау-лат
А-мин

Иги сабийле.

Алий иги сабийди. Ол дерсин айырма биледи. Юйде анасына болушады. Суу алады. Печге ташкёмюр бла от этеди. Анасы келирге хант биширеди. Хаулат ётмек кеседи. Сауутланы кирсиз тутады.

Къкъ

сю-рюу	къоч-хар	кю-те
къош	къыркъ	у-лакъ
къой	къо-зу	тюк

НА-НЫКЪ

Сюрюу.

Абрек сюрюу кютеди. Сюрюуде эчкиле, улакъла, къойла, къочхарла кѣбдюле. Улакъла тиридиле. Ала ариу ойнайдыла, чабадыла. Ма къочхар, мюйюзлери бурма-бурма болуб. Къозу макъырды. Къой къошда айран кѣбдю.

къа | къо | къу | къы | лакъ | тюк

къа   къо   къу   къы   лакъ   тюк

Гъгъ

са-гъат

чыкъ-гъан

о-къу-гъан

ус-та

Шо-гъай

Са-гъит

кърал

кё-бю-сю

къыз-ла

ха-лат

суй-юб

та-ма-да

Сагъат.

Шахарда алаMAT сагъатла этедиле. Анда кёбюсюне къызла ишлейдиле. Аланы акъ халатлары, акъ бёрклери барды. Бизни къралда чыкъгъан сагъатланы хар къайда да суйюб аладыла.

ш *гъ* сагъат *та-ма-да*

Къар-ча	то-гъуз	дерс
Къур-ман	къар-гъа	ба-гъыр

Дерсде.

Назир биринчи классда окъуйду. Ол дерслерин айырмагъа биледи. Аны бла бирге Шогъайыб олтурады. Экиси да юлгюлю сохталадыла. Быладан сора да айырма окъугъан кёб сохта барды. Классда отуз тогъуз сохта окъуйду.

Партагъызны таза тутугъуз!

танг
тенг
кенг

мен
мен-нге
сен

сен-нге
те-нгиз
къа-нга

къы-нгыр
къо-нгурау
са-нгы-рау

Дерсинги иги окъу.

Мен чынг алгъа юйде болушама, ойнайма. Меннге тенгим келеди. Биз эшикде кенг къангагъа олтурабыз. Дерслерибизни окъуйбуз. Биз татлы тенглебиз.

Дерсинги иги бил!

тенг

те-нгиз

то-нгуз

анга

мен-нге

сен-нге

чу-нгур

къо-нгур

къо-нгу-рау

Сыртда малла.

Танг атды. Чыкъ тюшгенди. Халит малланы чыкъгъа къыстады. Эртден чыкъда малла иги отлайдыла. Колхозну малы кёбдю. Чунгурда къонгур ийнек сюеледи. Халит иги малчыды.

нл нл Данлыл кенл

ЖЖ

къам-жакъ

ши-би-жи

къыж-гъыж

къым-жа

круж-ка

къыж-гъыл

къам-жакъ

ши-би-жи

Заранлы къамжакъла.

Бир къауум къамжакъ кѳет тереклеге заран саладыла. Къыжгъыж къанатлыды. Ол къамжакъланы ашайды. Къанатлыла бизге болушадыла. Заранлы къамжакъланы къуртургъа керекди.

Къанатлылагъа тиймегиз!

Ала бизни шохларыбыздыла.

ж ж Ж Ожай

Д Ж Д Ж

ДЖЫЛ

ДЖЮН

ДЖОЛ

ДЖЕЛ

ДЖЫ-ЛАН

ДЖЫ-ДЖЫМ

ДЖАШ-ЧЫКЪ

ДЖАС-ТЫКЪ

джол

джюджекле

Маджир.

Маджирни ариу аты барды. Ол джор-
гъады. Маджир Маджитни атха миндирди.
Ат дженгил джорюйдю.

Джайлыкъда.

Маджит малчыды. Ол джылкы кютеди. Аны джылкысы тау джайлыкъда кёк кырдыкдан отлаб семиргенди. Маджит юсюне джамчы киеди, башлыкъ кысады. Тау джайлыкъла салкындыла. Анда отлау уллуду. Хауасы тазады. Джайлыкълада къойла, тууарла да бардыла.

Иги малчыны сюрюю семиз болур.

Джис Джис Джисол

ЯЯ

а-якъ

ма-я

те-рек

та-якъ

къа-я

ке-рек

ту-якъ

у-я

се-нек

Къоянчыкъ.

Къоян-къоян, къоркъакъчыкъ,
Узун, ёре къулакъчыкъ,
Джигейчиги къысхачыкъ,
Ариучукъду къоянчыкъ.
Къоркъуб къачса къоянчыкъ,
Чабыб киред тешикге,
Джюрекчигин басхынчы,
Ол чыкъмайды эшикге.

Шахмурзаланы Саид.

Къоркъакъны кёзю экили кёрюр.

я я уя Я Я яси

танг	круж-ка	кёз	къяя
эмен	къам-жакъ	дженг	мая
эчки	къым-жа	джюн	аякъ
	бо-яу	та-якъ	
	джа-яу	джа-якъ	
	къы-яу	къо-ян	

Къыш.

Къачхы кюнле кетдиле. Сууукъ джелле келдиле. Джангурла джауадыла. Кече суула бузлайдыла. Кюн къысха болгъанды, джерни джылытмайды. Малла да къыш турлукъ бауларына джыйылгъандыла. Аланы ашлары кёбдю, орунлары джылыды.

Ф Ф

фер-ма	фон-тан
коф-та	шарф
шкаф	кофе

Шерифат.

Шерифат сют фермада ишлейди. Анда кёб ийнек барды. Шерифат кёб сют сауады. Аны ийнеклери семиздиле. Ол алагъа иги къарайды.

Нафисат бла Фатима да бузоулагъа къарайдыла. Манаф бла Юсуф алагъа болушадыла. Ала иги пионерледиле.

Ф Ф Ф Фатима

Фатиманы атасы.

Фатиманы атасы Ханафий инженерди. Ол фабрикада ишлейди. Ханафий Файруз бла Ханифаны фабрикагъа элтди. Ала анда кёб зат кёрдюле. Фабриканы уллу мияла терезелери юйленни джарыкъ этедиле. Фабрикада кёб адам ишлейди. Ала кийим тигедиле.

Цц

цирк
цех
кон-церт

це-мент
фаб-ри-ка

фут-бол
те-ле-фон

о-фи-цер
мо-то-цикл

Концерт.

Бизни фермада концерт болду. Малчыла бары да концертге келдиле. Концертде джырладыла, тепседиле, тюрлю-тюрлю оюнла этдиле.

ц ц цирк ц цех

Вагонла.

Къачда мен атам бла шекер заводха бардым. Заводну аллы бла темир джол бара эди. Алайда кёб вагонла кёрдюм.

Аланы бир къауумлары юйчюклеге ушаш эдиле. Ол вагонлагъа шекер машокла джюклей эдиле. Бир къауум вагонда шекер чюгюндюр келтирген эдиле. Аланы башлары ачыкъ эди.

1. Сен темир джолну кёргенмисе?
2. Сен джашагъан джерде завод бармыды? Не ишлейди?

Вагон сурат сал.

в вагон В Вагон

кѐ...

чеп...

те...

кѐо.

та.

кѐу.

кѐо..

кир..

ча..

Суратланы атларын окѐугѐуз, джазыгѐыз.

Бизни Ильич.

Белгилиди сыйлы атынг
Саулай джерге,
Барад ишинг, тутхан затынг
Таймай ёрге.
Айтхан сёзюнг чыракъ болуб
Джолубузда,
Сыйлы атынг байракъ болуб
Къолубузда,
Сенсе элтген аллыбызгъа,
Къол узата.
Оноу этген барыбызгъа,
Сыйлы ата.

Джаубаланы Хусей.

Юч кърнаш.

Ахмат, Мусса, Азрет кърнаш-
ладыла.

Ахмат шоферду. Ол джюк ма-
шинада ишлейди.

Мусса лётчикди. Ол самолётла-
ны джюрютеди, Совет Аскерде
къуллукъ этеди. Мусса мийикде
учады.

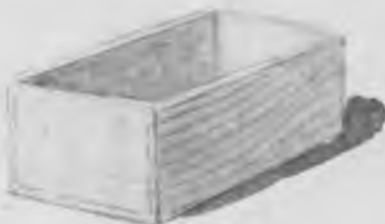
Азрет шахтёрду. Ол шахтада
ишлейди.

Сени ненча кърнашынг барды?
Ала къайда ишлейдиле?

Щ Щ

плащ
щёт-ка
я-щик

Тиш щётка.

Зариятны тиш щёткасы барды. Ол хар эртден сайын аны бла тишлерин джууады. Тиш щётка тишни таза этеди. Таза тиш аурумайды.

Зарият спорт площадкада сабийле бла ойнайды. Ала чабышадыла. Тюрлю - тюрлю оюнлагъа юренедиле.

Тишлеригизни кирсиз тутугъуз!

1. Тиш щётканг бармыды сени?
2. Тишлеринги ненча кере джууаса кюнюне?

щ щ Щ щётка

Ахматны къуанчы.

Пионерле автобус бла лагерге бардыла. Ол тенгизни джагъасындады. Лагеръ ариу джерде орналгъанды. Ахматны, иги окъугъаны ючюн, школ пионер лагерге ийгенди.

Лагерде китаб, тетрадь, календарь сатхан тюкенчик барды. Пионерле къайыкъ бла тенгизде джюзедиле, джууунадыла, тюрлю-тюрлю оюнланы ойнайдыла. Ахмат лагерде кёрген затларыны юсюнден сохта тенгчиклери-не хапар айтды.

Б Б лагеръ

Ленини партиясы.

Бизни партияны Владимир Ильич Ленин кзурагъанды. Партияны съездлери Москвада Кремлде боладыла. Ары делегатла саулай къралдан джыйыладыла. Съезд къралны оноун этеди. Совет халкъны джашауун иги этер ючюн, къазауат болмаз ючюн кюрешеди. Совет халкъ съездни бегимлерин джашауда бардырады.

Ъ Ъ СЪЗУ

Бизни устазыбыз.

Биз уллу джарыкъ классда окъуйбуз. Бизни устазыбызны аты Мариямды. Ол бизни окъургъа, джазаргъа, сурат салыргъа, джырларгъа юретеди. Биз устазны айтханын этебиз, классны кирсиз тутабыз, дерслени иги окъуйбуз.

Биз устазыбызны сюебиз!

Не этеди?

Керекли сёзле: окъуйду, джазады, чабады, сурат салады, къазады, тигеди, сюелиб турады, юреди, ёкюреди.

Къарачай алфавит.

<i>Аа</i>	Аа	<i>Кк (ка)</i>	Кк	<i>Фф (эф)</i>	Фф
<i>Бб (об)</i>	Бб	<i>Къкъ (къа)</i>	Къкъ	<i>Хх (ха)</i>	Хх
<i>Вв (вэ)</i>	Вв	<i>Лл (эл)</i>	Лл	<i>Цц (цэ)</i>	Цц
<i>Гг (гэ)</i>	Гг	<i>Мм (эм)</i>	Мм	<i>Чч (чэ)</i>	Чч
<i>Гь гь (гьэ)</i>	Гь гь	<i>Нн (эн)</i>	Нн	<i>Шш (ша)</i>	Шш
<i>Дд (дэ)</i>	Дд	<i>Нг (нгэ)</i>	Нг	<i>Щщ (щэ)</i>	Щщ
<i>Дждж (джэ)</i>	Дждж	<i>Оо</i>	Оо	<i>Ъъ</i>	Ъъ
<i>Ее</i>	Ее	<i>Пп (пэ)</i>	Пп	<i>Ыы</i>	Ыы
<i>Её</i>	Её	<i>Рр (рэ)</i>	Рр	<i>Ьь</i>	Ьь
<i>Жж (жэ)</i>	Жж	<i>Сс (сэ)</i>	Сс	<i>Ээ</i>	Ээ
<i>Зз (зэ)</i>	Зз	<i>Тт (тэ)</i>	Тт	<i>Юю</i>	Юю
<i>Ии</i>	Ии	<i>Уу</i>	Уу	<i>Яя</i>	Яя
<i>Йй</i>	Йй	<i>Уу</i>	Уу		

Алфавитни окъугъуз, эсигизде тутугъуз.

Ачыкъ эмда тунакы тауушла

Ачыкъла.

Тунакыла.

Аа

Оо

Уу

Ыы

Ии

Ээ

Ёё

Юю

Ее

Яя

Бб

Вв

Гг

Гъ гъ

Дд

Дж дж

Жж

Зз

Й

Кк

Къ къ

Лл

Мм

Нн

Нг нг

Пп

Рр

Сс

Тт

У (къыска)

Фф

Хх

Цц

Чч

Шш

Щщ

Къыш.

Ханс къатдырыб, джер бузлатыб,
Артха туракълай, къач кетди.
Аны ызындан, боранлатыб,
Акъмыйыкъ мычымай джетди.

Биджиланы Асхат.

Къышхы оюн.

Анзор къарны джаугъанына бек къууанды. Ол, чанасын алыб, учаргъа барады. Аны биргесине тенгчиклери да бардыла. Ала барысы учадыла, джыгъыладыла, кюледиле.

Къыш оюнладан къайсыны сюесе сен?

Бизни чегетле.

Биз Кавказда джашайбыз.

Кавказ ариу джерди. Тёгерегибизни таула кьуршалайдыла. Таулада чегетле кёбдюле. Бизни чегетледе тюрлю-тюрлю терекле битедиле. Джерибизни хауасы ариуду, салкьынды. Таулада кийикле бардыла. Ёзенледе гарала, къара суула кёбдюле.

Сакъла, кесме!

Сакъла, кесме! Тереклени
Терек бизге алтынды. Орнатайыкъ ёмюрге,
Сакъла, кесме! Джашилленир,
Иссиликге Нюр чачылыр элlege.

салкьынды.

Шахмурзаланы Саид.

Джут ит.

Ауузунда сюеги бла кёпюрге бир ит киргенди. Бара тургъанлай, сууда кесини кёлеккесин кёргенди. Сора, сууда башха ит сюекни алыб барады деб, суугъа секиргенди. Анда уа не табарыкъ эди? Алай бла кесини сюегинден да къуру къалгъанды.

Къозучукъ.

Тум къарады къозучукъ,
Керпеслениб ойнайды,
Юзгерени къатында
Хансчыкъланы чайнайды,
Бек ашыгъыб анасы
Къозучукъгъа келеди,
Къызгъан сютюн джелининде
Бурмачыкъгъа береди.

Бостанланы Хасан.

Назмуну азбар этигиз.

Ара шахарыбыз.

Мен джай атам бла Москвагъа бардым. Ол бек уллу, ариу шахарды. Орамлары кенгдиле, юйлери мийикдиле. Орамлада автобуса, трамвайла, тюрлю-тюрлю автомобилле джюрюйдюле. Атам мени Метрогъа элтди. Аны ичинде биз, басхычха миниб, джерни тубюне тюшдюк. Анда уа джарыкъ лампала джана эдиле. Биз, электропоездге миниб, шахарны тубю бла башха орамгъа чыкъдыкъ. Москвада Владимир Ильич Ленинни Мавзолейине бардыкъ.

Бизни Ата джуртубуз уллуду, кючлюдю, байды. Москва Ата джуртубузну ара шахарыды.

Ленин.

Къучакълады Ленинни
Мермер кешене.

Амма, ёлюм джокъду

Ленинни ишине.

Кёзю джумулуб,

Айырылса да бизден,

Ленин сауду,

Джашайды ол ичибизде.

Ёртенланы Азрет.

Назмуну азбар этигиз.

Насыблы джашау.

Бизни къралда кѣб тюрлю миллет джашайды. Ала-ны арасында уллу тенглик, кърнашлыкъ джашау барды. Сабийле барысы окъуйдула, уллу билим аладыла, Ата джуртубузгъа хайыр келтиредиле.

Бизни кърал шохлукъну, тынчлыкъны излейди, къазауатха кършчыды.

Биз уллу Ата джуртубуз бла махтанабыз!

Бизни область.

Черкесск бизни областны ара сахарыды. Анда эски юйлени орнуна беш, онеки этажлы юйле ишленгендиле, энтда ишленедиле. Шахар ариу болгъанды. Анда кёб тюрлю миллетледен адамла къарнаш шох-лукъда джашайдыла, бир иннетде ишлейдиле, бир-бирине болушадыла.

Бизни область хар не тюрлю зат бла да байды. Ташкёмюр, кюмюш, джез, къоргъашын, агъач кёбдю. Областны джерлери ариу джерледиле. Бизде мийик таула, ариу четгеле бардыла.

Биринчи космонавтла.

Ракета, кёкге айланыб, мийикден мийикге чыгыб барады. Ол, булутлагъа кириб, ташайыб кетди. Ракета космосха джетди. Космос бек мийикдеди. Анда хауа джокъду, аэропланла, чыпчыкъла учалмайдыла.

Дунияда биринчи кере космосха чыгыб, джерни тегерегине айланиган Юрий Алексеевич Гагаринди. Ол совет адамды. Космосха биринчи чыкъгъан совет халкъны батыр кызы Валентина Владимировна Николаева-Терешковады.

Биз быллай батыр совет адамларыбыз бла махтанабыз!

Киштикчик.

Бизде барды киштикчик,
Кеси джити тишличик,
Юсюнде тыйын тончугъу,
Эки узун мыйыгъы,
Кёзлери отча джаннган,
Тырнагъы чычхан тутхан.
Кеси аман акъыллы,
Белин бюгюб ойнатад,
Кече къарангы юйде
Чычханчыкъланы тутад,
Кюндюз кюнде джатады,
Кече уугъа чыгъады.

Къаракетланы Исса.

Къарачайны белгили поэти Къаракетланы Исса Ата джуртубуз ючюн къазауатда ёлгенди. Ёле туруб, ол оналты гитлерчини шкокдан атыб ёлтюргенди.

Аны аты ёмюрлюкге эскадронну списогуна джазылыб къалгъанды.

Исса, къарачай поэтледен биринчи болуб, назму китаб чыгъаргъанды.

Бюгюн Иссаны алаамат джигитлиги, назмулары бизни бла джашайдыла.

• • •

Минги Тауду ариулукъну анасы.

Кюмюш кибик, джылтырайды джагъасы,
Не келеди бу залимни эсине?

Бир тауну да тенг этмейди кесине.

Джаякълары, мамукъ кибик, агъарыб,
Къараб турад, Казбек таугъа чамланыб.

Таулада шахар.

Бизни областны джеринде ариу, мийик таула бардыла. Мийикге чыгыб къарасанг, тауладан энишге, ёзенлени ичи бла суула келиб, бир-бирине къошуладыла. Теберди бла Къарачай ёзенле бир-бирине къошулгъан джерде, тёгерегин чегетле къуршалаб, Карачаевск шахар орналгъанды. Ол бек ариу шахарды. Аны ичинде школла, пединститут, кинотеатр бардыла. Кёб жангы юй ишленгенди, энтда ишлене турадыла.

Къочхарланы Къасбот.

Къочхарланы Къасбот Къарачайны белгили джырчысыды. Къасбот, патчахлыкъгъа, байлагъа, бийлеге къаршчы болуб, урунган халкъны джакълаб, кёб джыр этгенди, кеси да уста джырлай билгенди.

Ленин.

Ленин бизге джашау бериб кетгенди, Барыбызгъа ол осият этгенди:
Партияны ариу, кирсиз сакъларгъа,
Урунганланы ит къауумдан джакъларгъа,
Алдан алгъа хаман хорлаб атларгъа,
Хорламланы онла бла къатларгъа.

Ёртенланы Азрет.

Ёртенланы Локъ-манны джашы Азрет Къарачайны белгили поэтиди. Ол къарачай тилде эм алгъа китаб чыгъарыб башлагъанланы бириди. Азрет алакат назмула, джырла джазгъанды. Ол фахмуну поэт болгъанды.

Балалы тауукъ.

Бизни къарт амманы
Бир чубар тауукъчугъу барды,
Кёб болмайын ол, гурт джатыб,
Он джюджекчик чыгъаргъанды.
Багушда, хансда айланыб,
Къамжакъ табса, не къурт,
Аланы чакъырады хаман
Къычырыб: «Гурт-гурт-гурт!»

Доммай.

Доммай бек ариу джерди. Аны төгереги кыалын чегетледиле. Мында нарат, нызы, кыайын, дагыда башха кёб тюрлю терекле ёседиле.

Алагыа ариу кыарайдыла. Чегетде буула, кыашха эчкиле, дагыда башха кийик джаныуарла бардыла.

Джай исси кюн Доммайда болган кёгериб, гокка хансла чагыб турсала, узакъ болмай таулада акъ кыарланы кёресе. Доммай сейирлик джерди.

1. Сиз Доммайгыа барганмысыз?
2. Ол кыаллай джерди?
3. Доммайны ариулугуну юсюнден хапар айтыгыыз.

Кийик джаныуарла.

Бёрю, айю, тюлкю, аслан, къаплан кийик джаныуарладыла. Ала чегетледе, тюзледе джашайдыла.

Ач бёрю.

Чегетде джашайды,
Кёгетле ашайды,
Сюйгени уа балды,
Чабаргъа осалды.
Къыш кириб тешикге,
Чыкъмайды эшикге,
Табанын джалайды,
Джашауу алайды.

Джаубаланы Хусей.

Турду джалкъасын сир
тутуб,
Кетди къарамладан ётюб.
Къарачын бир хыйсаб этиб,
Ашарыкъды джулкъуб,
титиб!

Къысха-къысха тохтаб,
хаман

Тёрт джанына къарайды,
Мында мураты ма аны—
Учхара сюрюу марлайды.

Ёртенланы Азрет.

Къайсы игиди.
Къыш келди. Анзор чана
бла учады. Къардан адам
ишлейди. Къар джуммакъ
ойнайды.

— Мен къышны бек сюе-
ме. Къыш барындан иги-
ди,—дейди ол.

Джаз келди. Чыпчыкъла
джырладыла. Анзор орамда
ойнайды.

— Мен джазны бек сюе-
ме. Барындан да джаз иги-
ди,—дейди ол.

Джай келди. Анзор Къо-
банда джууунады. Чабакъ
тутады. Джилек, наныкъ
джыяды.

— Мен джайны бек сюе-
ме. Джай барындан да иги-
ди,—дейди ол.

Къач келди. Терекледе
алмала, шапталла, эрикле
бишдиле.

— Мен къачны бек сюеме.
Къач барындан да игиди,—
дейди ол.

Атаны ушагы.

— Баш кюн кѳошха чыгъарыкѳыз,—
деди атасы джашына.

— Баш кюн деб кѳайсы кюннге айта-
са?—деб сорду джашчыкѳ.

— Балам, бир ийыкѳда джети кюн бар-
ды: баш кюн, гюрге кюн, бараз кюн, орта
кюн, байрым кюн, шабат кюн, ийых кюн,—
деди атасы.

— Бир ай деб а неге айтадыла, атам?

— 4 ийыкѳгѳа бир ай дейдиле.

— Джыл а кѳаллай бирди?

— Бир джылда 12 ай болады.

Айла быладыла: январь, февраль, март,
апрель, май, июнь, июль, август, сентябрь,
октябрь, ноябрь, декабрь.

— Джай ненча ай боллукѳду?

— Сора сен барында билирге сие эсенг,
иги тынгыла меннге. Джылны 4 чагѳы бо-
лады: кѳыш, джаз, джай, кѳач.

Декабрь, январь, февраль—кѳыш айла-
дыла.

Март, апрель, май—джаз айладыла.

Июнь, июль, август—джай айладыла.

Сентябрь, октябрь, ноябрь—кѳач айла-
дыла,—деб бошады сѳзюн джашчыкѳны
атасы.

Мени кийимлерим къайдадыла?

Ахмат уяныб, сагъатха къарагъанында, школгъа барыр заман болуб тура эди. Ол кийинирге излейди, алай болгъанлыкъгъа джугъун табалмайды.

— Къайдады мени кёлегим?

— Мен столну тубюндеме. Сен мени тюнене бери атхан эдинг,—деди кёлек.

— Къайдады мени чындайларым?

— Биз мындабыз! Китаб тапхада. Сен тюнене бизни бери быргъагъан эдинг,—деб къычырдыла чындайла.

— Мени чурукъларым къайдадыла?

— Мен былайдама, шкафны тубюнде,—деди онг аягъыны ботинкасы.

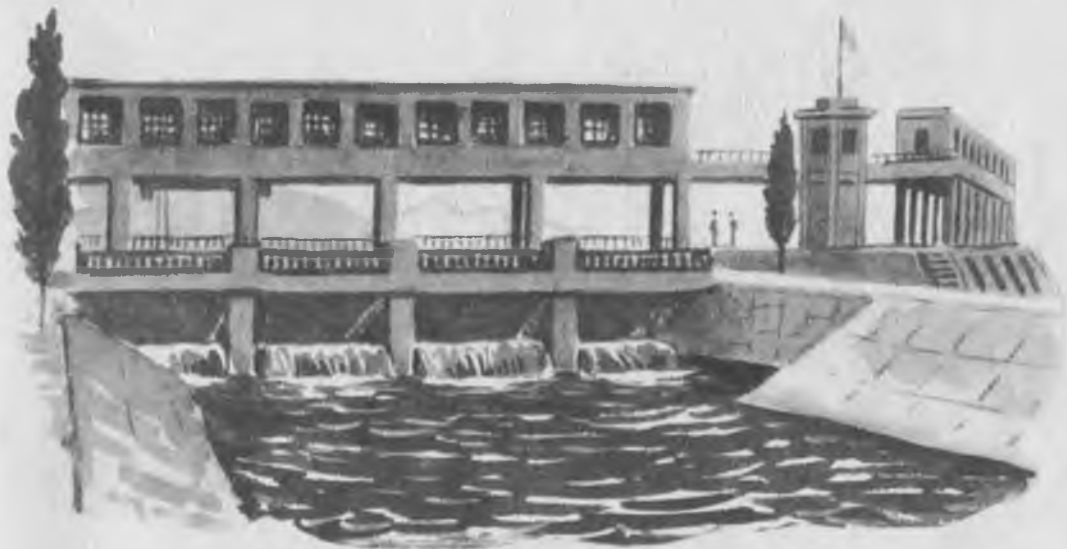
Сол аягъыны ботинкасы уа тынгылады.

Ол эшик артында эди.

Кёб къыйналыб, Ахмат кийинди.

Сагъатха къарагъанында, школгъа кечге къалгъанын кёрдю.

1. Сиз эртденбла къалай кийинесиз?
2. Кийимлеригизни къалай хазырлайсыз?

Уллу Ставрополь канал.

Къобанны аллы тыйылгъанды деселе, бурун заманлада анга киши ийнанмаз эди.

Энди совет адамны кючю неге да джетеди. Ол, Къобанны аллын кеси айтхан джерге айландырыб, сууну уллу каналгъа бургъанды. Андан кёб къургъакъ джерни сугъарадыла. Аны аты Уллу Ставрополь каналды. Джёгетей Аягъы шахарны огъары джанында башланады ол. Канал, Таммийкёлню юсю бла ётуб, бизни крайда Ка-лаус суугъа къошулады. Сарытюз элни къа-тында уллу электростанция ишленеди. Ул-лу Ленинни осияты джашауда толады.

1. Каналны не хайыры барды?
2. Ол, къалайда башланыб, къайсы суугъа къошулады?

Уллу кърулуш ишле.

Бизни кърал дуняда джерни алтыдан бирин алады. Къралны бир джеринде кыыш болса, башха джеринде джай болады. Дуняда бизни къралдан уллу кърал джокъду. Мында кѣб тюрлю миллетле шохлукъда, тенгликде урунадыла. Кърулуш ишледе бизни халкъла биригиб, бир иннетли болуб ишлейдиле. Хар не байлыкъ да кѣбдю бизде. Ала артыкъ да Сибирде кѣбдюле. Ол байлыкъланы хайырландырыр ючюн, Байкал кѣл бла Амур сууну ортасында узун темир джол ишленеди. Анга кысхача БАМ дейдиле.

1. Бизни къралны уллулугъу бла байлыгъы къалайды?
2. Совет халкъла бир-бири бла къалай джашайдыла?

Къарт шахтёрну хапары.

Биз шахтагъа экскурсия этдик. Анда бир къарт сейир хапар айтды.

Ташкёмюр эртде заманладан бери къазылады. Ол къралгъа бек керекли затды. Алай а аны къазыб алгъан тынч болмагъанды. Бурун заманда ташкёмюрню къол бла къаза эдик. Къазар ючюн сыртыбыздан джатаргъа керек бола эди. Тышына чаначыкълагъа джюклеб чыгъара эдик. Бир-бирде тёрт аякъланыб да бара эдик. Арт кёзюуледе адамланы орнуна атны кёзлерин байлаб неда сокъур ат бла чыгъара эдик

ташкёмюрню тышына. Атны кёзлери кёрсе, къарангы тешикге кирмей эди. Энди уа совет адамла аны машинала бла къазадыла, тышына да ала бла чыгъарадыла. Иш-леген къыйын тюлдю, иш да кёб къорайды. Бизни областда ташкёмюр кёб джерде чыгъады. Андан сора да кёб тюрлю джер байлыкъла бардыла. Джер байлыкъланы таба, хайырлана билир ючюн, окъургъа, уллу билим алыргъа керекди, деб бошады къарт шахтер кесини сёзюн.

Шахтёрланы алгъыннгы бла эндиги джашауларын тенг-лешдиригиз.

«А»-дан «Я»-гъа дери.

Биз келдик школгъа
Билим алыргъа,
Ариу къылыкъгъа юренирге,
Кёб джангы затла билирге.

«А» харифден башладыкъ,
«Я»-гъа дери окъуб билдик.
Харифлени бошадыкъ,
Джазаргъа юрендик.

Сау къалыгъыз, харифле,
Окъургъа, джазаргъа юретген!
Сау бол, устазыбыз,
Кёб джангы затла
билдирген!

**ЛЕЙЛА ИСМАИЛОВНА КАРАЕВА
МУССА КЕККЕЗОВИЧ ЭЛЬКАНОВ**

БУКВАРЬ

На карачаевском языке

Редактор А. Д. Баучиев
Художник Н. Г. Крицкий
Макет и художественное
редактирование М. П. Бертник
Технический редактор Г. М. Хомякова
Корректор К. А.-К. Салпагарова

Подписано в печать 20.IV-1978 г.
Формат 70×90¹/₁₆. Физ. п. л. 7,5.
Усл. п. л. 8,7. Уч.-изд. л. 10,12.
Тираж 9000 экз. Заказ № 2491.
Цена 30 коп.

Ставропольское книжное издательство
Карачаево-Черкесское отделение
Черкесск, пл. Кирова, Дом печати

Ставропольская краевая укрупненная типография,
Ставрополь, Артема, 18.

Аа Бб Вв Гг Гьгь

Дд Дждж Ее Ёё Жж

Зз Ии й Кк Кькь Лл

Мм Нн Нгнг Оо Пп

Рр Сс Тт Уу у_(кырыска) Фф

Хх Цц Чч Шш Щщ

Ъ ыы ь Ээ Юю Яя

Аа Ёё Ввв Тт Тьть
Дд Дждж Ее Ёё Жж
Зз Ии и Кк Кькь Лл
Мм Нн Ннн Ооо Пп
Рр Сс Ттт Уу у(кыысса) Фф
Хх Цц ц Чч Шш Шшш
Ъъ Ыы ыь Ээ Юю Яя